

371014
Л 50

1641/—

**Український державний педагогічний університет
ім. М. П. Драгоманова**

На правах рукопису

Лесик Володимир Васильович

**Формування потреби фізичного вдосконалення
у дітей з послабленим станом здоров'я в системі
“Сім'я - школа”**

13. 00.01 - теорія та історія педагогіки

**Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук**

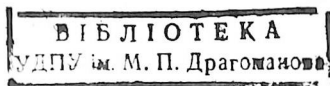

Київ - 1996

**НБ НПУ
імені М.П. Драгоманова**

100313362

Дисертація є рукопис
Робота виконана в Українському державному педагогічному
університеті ім. М. П. Драгоманова

Навковий керівник - доктор педагогічних наук, професор
Дубогай Олександра Дмитрівна

Офіційні опоненти: - доктор педагогічних наук, професор
Вільчковський Едуард Станіславович

- кандидат психологічних наук, доцент
Ільїн Олексій Володимирович

Провідна організація: Волинський державний університет
ім. Л. Українки

Захист відбудеться “ ____ ” _____ 1996 р. о
“ ____ ” год. на засіданні спеціалізованої ради К. 01. 33. 08. в Українському
державному педагогічному університеті ім. М. П. Драгоманова (252030,
м. Київ, вул. Пирогова, 9).

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Українського
державного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова.

Автореферат розіслано “ ____ ” _____ 1996 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради Л. В. Долинська

Загальна характеристика роботи

Актуальність дослідження. Соціальні зміни в нашій державі потребують від загальноосвітньої школи значного підвищення якості навчально-виховного процесу на всіх його напрямках. У законодавстві України сказано, що одним із пріоритетних завдань школи є охорона і зміцнення здоров'я учнів, яке в основному формується в молодшому шкільному віці. Вчені встановили, що за період навчання в школі кількість здорових учнів зменшується в чотири рази. Так, масове обстеження київських школярів, проведене Міністерством охорони здоров'я України в 1991 р., показало, що тільки один з десяти учнів був практично здоровим а понад 90% мали ті чи ті функціональні відхилення (Г.В.Бринцева, С.П.Войтенко).

Погіршення стану здоров'я учнів молодших класів викликає глибоке занепокоєння. За даними НАН України, абсолютно здорових учнів початкових класів на сьогодні лише 5% (Л.І.Бордіян, Б.В.Соргін, В.С. Язловецький). Однією з основних причин погіршення здоров'я дітей є абіологічний характер, передусім домашніх умов проживання, дитячих садочків, шкільного навчання, який внаслідок певних психофізіологічних особливостей послаблених дітей дуже негативно впливає на стан їхнього здоров'я. Теперішній спосіб життя молодших школярів і режим навчання в сучасній школі криють в собі загрозу для фізичного існування і здоров'я учнів (Г.Н.Сердюковська).

За твердженням гігієністів (І.Ф.Кононов, О.В.Макарова, В.В.Щерета, В.С. Язловецький), погіршення стану здоров'я молодших школярів є неминучою і фатальною платою за ігнорування з їхнього боку потреби фізичного вдосконалення як у режимі навчального дня, так і в позашкільний час. Практика показує, що з перших днів навчання у школі в учнів молодших класів на 50% зменшується рухова активність

— один з головних чинників здоров'я. Одночасно з цим збільшується психічне навантаження на нервову систему школярів, яке поряд зі зниженою руховою активністю через кілька років навчання у школі призводить до суттєвого погіршення стану здоров'я.

У справі фізичного виховання молодших школярів актуальною і мало вивченою проблемою залишається формування в учнів позитивного ставлення до занять фізичними вправами, яке складається під впливом багатьох чинників. Особливо важливого значення набуває у цій ситуації взаємодія сім'ї і школи у формуванні в молодших учнів потреби фізичного вдосконалення.

Проблемі спільної діяльності сім'ї і школи у фізичному вихованні школярів приділили увагу у своїх дослідженнях М.М.Безрукин, Л.С.Гренюк, Т.Д.Джуранулов, С.А.Калашнікова фізичному вихованню дітей у сім'ї — А.К.Атаєва, У.М.Бутина, Б.А.Сергєєва, В.Г.Яковлева та ін.

Останніми роками вчені й практики Ю.В.Валентин, Л.В.Волков, О.Д.Дубогай, А.В.Мартиненко, В.А.Полеський та ін. встановили, що найефективнішим засобом зміцнення та збереження здоров'я молодших школярів є здоровий спосіб життя. Це основна формула профілактики, спрямована на усунення причин захворювань, зміцнення здоров'я завдяки розумному регулюванню життєдіяльності. Формування потреби в здоровому способі життя залежить від ефективності навчально-виховного процесу в школі, виховання у сім'ї, дотримання гігієнічних норм та наявності позитивної мотивації.

Психологічні основи формування потреби у фізичному вдосконаленні індивіда досліджені в працях С.Л.Астровського, Л.І.Божович, Ю.А.Головіна, Д.О.Кікнадзе, В.Н.Мясинцева, Н.Н.Михайлова, С.Л.Рубінштейна та ін.; загальнопедагогічні основи формування прагнення до здорового способу життя у дітей розроблені в дослідженнях

О.Д.Дубогай, М.О.Данилова, В.С.Ільїна, А.А.Карпенка, А.С.Макаренка, В.О.Сухомлинського, М.Е.Чулкової, М.Ю.Хрущової та ін.; питання формування потреби до занять фізичними вправами розглянуто в дослідженнях О.М.Козленка, І.П.Бояна.

Разом з тим, вивчаючи теоретичну та методичну літературу ми дійшли висновку, що спільна діяльність сім'ї і школи з формування в молодших школярів з послабленим здоров'ям потреби фізичного вдосконалення проводиться недостатньо ефективно. А діти, які мають вади здоров'я, здебільшого залишаються поза увагою. Заняття у загальноосвітніх школах з дітьми в основному проводяться тільки на уроках фізичної культури, не враховується їхній стан здоров'я, що призводить до психологічних та фізичних ушкоджень. Однією з причин цього стану є недостатньо розроблені, науково необґрунтовані практичні рекомендації класним керівникам, батькам та вчителям фізвиховання з формування у дітей молодших класів потреби фізичного вдосконалення. Цим зумовлені серйозні вади в організації оздоровчої роботи з послабленими дітьми, відповідальність за проведення якої покладено на батьків, класоводів та вчителів фізичної культури.

Виходячи з актуальності та науково-практичної розробки, нами вибрана тема дисертаційного дослідження: "Формування потреби фізичного вдосконалення у дітей з послабленим станом здоров'я в системі "Сім'я – школа".

Об'єкт дослідження- процес формування у учнів молодших класів з послабленим здоров'ям потреби фізичного вдосконалення.

Предмет- педагогічні умови формування у послаблених дітей потреби фізичного вдосконалення.

Мета дослідження полягає у визначенні умов підвищення ефективності впливу сім'ї та школи на формування в учнів молодших

класів з послабленим здоров'ям та різним рівнем психофізіологічного стану організму потреби до фізичного вдосконалення.

Визначаючи умови досягнення поставленої мети, сформулювали робочу гіпотезу: потреба фізичного вдосконалення у дітей буде формуватися більш успішно, якщо:

1) сім'я і школа будуть керуватися єдиними вимогами до фізичного виховання молодших школярів;

2) сім'я та школа будуть цілеспрямовано і систематично озброювати учнів з послабленим станом здоров'я знаннями, вміннями і навичками самостійно або під контролем батьків займатися фізичними вправами, стимулювати їх до систематичних занять.

Згідно з метою і робочою гіпотезою дисертаційне дослідження спрямовано на вирішення таких завдань:

1. Вивчити стан взаємодії сім'ї і школи з формування у дітей з послабленим станом здоров'я потреби фізичного вдосконалення.
2. Обґрунтувати й експериментально перевірити умови вдосконалення форм і методів спільної роботи сім'ї та школи з фізичного виховання дітей з послабленим здоров'ям з огляду на психофізіологічний стан їхнього організму.
3. Розробити систему критеріїв та показників для визначення рівнів сформованості потреби у фізичному вдосконаленні.
4. Розробити методичні рекомендації щодо формування у дітей з послабленим станом здоров'я потреби в фізичному вдосконаленні.

Методологічною і теоретичною основою роботи стали основні положення вікової психології та педагогіки про закономірності формування особистості, всебічний розвиток людини (Ю.А.Головін, О.Д.Дубогай, І.О.Криволончук, О.П.Нечасів та ін.), вчення про роль

виховання, самовиховання і особистісно значущої діяльності в становленні дитини та основні положення педагогічної психофізіології про закономірності формування потреби у фізичному вдосконаленні як вирішального чинника сформованості потреби до здорового способу життя (Б.Г.Ананьева, О.М.Козленко, О.М.Леонтьєв, С.Л.Рубінштейн).

У процесі дослідження використовувався комплекс теоретичних та експериментальних методів: спостереження, бесіда, анкетування, експертна оцінка, метод узагальнення незалежних характеристик, формуючий експеримент. Для обробки та інтерпретації отриманих у ході експериментальної роботи даних використовувалися кількісний та якісний аналізи, а також методи математичної статистики.

Вірогідність наукових тверджень, висновків та рекомендацій забезпечуються репрезентативністю вибірки, перевіркою отриманих даних за допомогою статистичних показників, поєднанням кількісного і якісного аналізів отриманих результатів та адекватністю поставлених завдань меті й гіпотезі дослідження.

Наукова новизна роботи:

- розроблені та обгрунтовані критерії визначення рівнів сформованості потреби фізичного вдосконалення;

- вдосконалені форми і методи роботи сім'ї і школи, які забезпечують спільний педагогічний вплив, спрямований на формування у дітей з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні;

- вдосконала система педагогічної освіти батьків з питань фізичного виховання дітей у сім'ї;

- виділені та апробовані методичні прийоми формування в учнів потреби фізичного вдосконалення, озброєння їх у сім'ї й школі знаннями, які сприяють формуванню мотивів занять фізичною культурою,

практичному залученню дітей до занять з метою формування звички самостійно займатися фізичними вправами, використанню вчителями та батьками прийомів стимулювання учнів до фізичного вдосконалення, враховуючи психофізіологічний стан кожної дитини.

Теоретична цінність дослідження полягає в тому, що його результати доповнюють положення теорії виховання щодо вдосконалення фізичного розвитку особистості, зокрема розкрита роль системи “Сім’я – школа”, в забезпеченні мотиваційно-стимулюючого впливу на оздоровлення послаблених дітей у початковій школі.

Особистий внесок автора полягає у визначенні та розкритті поняття “потреба фізичного вдосконалення у дітей з послабленим станом здоров’я”, розробці критеріїв, показників та рівнів сформованості потреби у фізичному вдосконаленні, дослідженні фізичного та рухового розвитку дитячого організму в їх залежності від тривалості захворювань дитини.

Практична цінність дослідження полягає в удосконаленні структури уроку фізкультури виділенням спеціального часу на методичну підготовку і тестовий контроль; виявленні структури взаємодії системи “Сім’я – школа” на основі диференціації і індивідуалізації на уроках і в позаурочний час, а також нормативів з фізичної підготовки учнів початкових класів за тестовими вправами; підготовці та впровадженні в практику загальноосвітніх шкіл методичних рекомендацій з формування в учнів з послабленим станом здоров’я потреби у фізичному вдосконаленні.

Апробація та впровадження результатів дослідження здійснювалися у загальноосвітніх школах, на базі яких проводився педагогічний експеримент. Про результати дослідження повідомлялося на засіданнях кафедри фізичного виховання і здоров’я Українського

державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова /Київ, 1992 – 1996/, науково-практичних конференціях “Проблеми розвитку психолого-педагогічної науки у науково-технічній творчості молоді” /Переяслав-Хмельницький, 1992/, “Розвиток проблем психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді” /Київ, УДПУ, 1993/, “Екологія та освіта: проблеми теорії і практики” /Умань, 1994/, “Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні” /Луцьк, 1994/, “Методичні рекомендації” /Переяслав-Хмельницький, 1995.– С.28 /.

Матеріали дослідження апробовано і впроваджено в навчальний процес у коледжі №272 м.Києва, Переяслав-Хмельницької середньої школи № 6 та під час проходження педагогічної практики студентів факультету фізвиховання м. Кіровограда та м.Кам'янця-Подільського.

На захист виносяться:

1. Теоретичне й експериментальне обґрунтування педагогічних умов формування у дітей з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні як спонукальної сили, що формується у процесі щоденного успішного виконання ними оздоровчих заходів у системі “Сім'я – школа”.
2. Зміст комплексу педагогічних впливів з метою формування у молодших школярів потреби в оздоровчих видах діяльності на різних етапах виховання.
3. Засоби і методи формування у дітей знань, умінь та навичок виконання вимог здорового способу життя в сім'ї та школі.
4. Розробка системи спонукання дітей до самостійних оздоровчих занять, контролю за її динамікою та діагностичних методів визначення рівнів сформованості у дітей з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні.

Структура і обсяг дисертації. Дисертація складається з вступу, трьох розділів, висновків, переліку використаної літератури (253 найменування). Обсяг дисертації — 176 сторінок машинописного тексту (без урахування літературних джерел та додатків).

Основний зміст роботи

У вступі обґрунтовано актуальність теми, визначено об'єкт, предмет, гіпотезу і завдання дослідження, розкрито його теоретичну й практичну цінність та наукову новизну, вказано особистий внесок автора, наведено дані про організацію і проведення дослідження та апробацію його результатів, викладено зміст положень, що виносяться на захист.

У першому розділі “Формування потреби фізичного вдосконалення у послаблених дітей молодшої ланки з урахуванням їхнього психофізіологічного стану як педагогічна проблема” аналізується психолого-педагогічна, соціологічна та медична література з проблеми дослідження; уточнюється поняття “Формування в учнів молодших класів з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні”, розкривається значення взаємозв'язку сім'ї та школи в оздоровленні дітей; узагальнюються основні психолого-педагогічні підходи до вирішення питання формування у молодших учнів потреби у фізичному вдосконаленні; аналізуються зміст і структура понять “формування потреби” і “фізичне вдосконалення послаблених за станом здоров'я дітей”; акцентується увага на ролі занять фізичною культурою як головного самоутворюючого компонента фізичного вдосконалення та на рівнях фізичної підготовленості основного показника здоров'я. Також дається аналіз стану даної проблеми в практиці роботи загальноосвітніх

шкіл, узагальнюється передовий педагогічний досвід формування у дітей молодших класів потреби у фізичному вдосконаленні засобами фізичної культури, розкриваються причини низької ефективності цієї діяльності, приводяться методика і критерії визначення рівнів сформованості в учнів потреби в оздоровчих заняттях за місцем проживання.

В опублікованих останнім часом працях Л.В.Волков (1990), А.К.Грицюк (1994), О.Д.Дубогай (1991), О.М.Козленко (1990), увага акцентується на актуальності проблеми виховання у дітей і молоді активного ставлення до фізичного виховання і спорту. Б.М.Бахмутов (1988), В.І.Глухов (1989), О.М.Козленко (1991) стверджують, що соціально значуща особиста потреба зміцнювати своє здоров'я трансформується в культурну потребу, яка визначає прагнення до фізичного вдосконалення. Розглядаючи проблему фізичної активності дітей молодшого шкільного віку з послабленим станом здоров'я, названі автори обґрунтовують положення, за яким найсуттєвішим моментом у фізичному вихованні цих школярів є формування у них особистого ставлення до фізичної культури, виховання активної позиції щодо свого здоров'я.

Проте у наведених літературних джерелах автори майже не торкаються питань формування потреби фізичного вдосконалення спільними зусиллями сім'ї і школи. Йдеться про місце занять фізичними вправами у режимі дня школярів, але не порушується проблема формування у школярів потреби фізичного вдосконалення. Спільну діяльність сім'ї і школи дослідники розглядають не як один з головних напрямів виховання в учнів потреби фізичного вдосконалення, а як спосіб організації навчання рухових умінь і навичок, розвитку рухових якостей з метою досягнення високих спортивних результатів.

О.П.Нечаєв назвав потребу в рухах однією з глибинних потреб людського організму. Задовільняється вона завдяки руховій активності, починаючи буквально з першого дня життя дитини в сім'ї. Згідно з теорією Д.О.Кікнадзе, "...звичне задоволення потреби за певних умов фіксується в психіці як установка до дій, яка ніби замінює його потребу". У поданих визначеннях називається перша ознака потреби — стан потреби індивіда у тих чи інших об'єктах, конче важливих для його нормальної життєдіяльності. Друга суттєва ознака — усвідомлення цієї важливості.

Процес усвідомлення потреби проходить у людини кілька станів. Про неусвідомлення суб'єктом наявності потреби свідчать емоції. Вони є однією з форм потреб, які себе проявили, відображаючи реальне ставлення людини до навколишньої дійсності (С.Л.Рубінштейн).

Цілеспрямованим етапом усвідомлення потреби є перехід неусвідомленого захоплення в нову форму — бажання. "Бажання є потяг з його усвідомленням", — зазначав Б.Спіноза. Цей перехід свідчить про появу предмета потреби і зміну його внутрішніх рис, тобто потреба починає усвідомлюватися. Г.Ж.Шингоров, розкриваючи стан усвідомлення потреби, писав, що у бажанні предмет усвідомлений, на цьому рівні відбувається пізнання способів і методів задоволення потреби.

І.П.Боян використовує критерійний підхід до визначення рівня сформованості потреби у сфері фізичної культури. Серед механізмів виникнення потреби у фізичному самовдосконаленні він називає: усвідомлення значущості і доконечності фізичного вдосконалення як дійового засобу зміцнення здоров'я; переживання з приводу деяких вад у стані здоров'я; відчуття радості і задоволення, пов'язане з поліпшенням

самопочуття, зміцнення стану здоров'я за допомогою фізичних вправ.

Другий розділ . “Організація та побудова уроку з формування потреби фізичного вдосконалення у системі “Сім'я – школа” присвячений дослідженню стану роботи загальноосвітніх шкіл щодо залучення учнів молодших класів з послабленим станом здоров'я до занять фізичними вправами. Вивчення включало аналіз шкільної документації та інструктивно-методичних матеріалів; вивчення (разом з кваліфікованими спеціалістами) індексу фізичного розвитку (ІФР), фізичної підготовки дітей та результатів щорічних обстежень стану їхнього здоров'я; проведення уроків фізичної культури з послабленими дітьми та бесід з учителями, батьками і дітьми; вивчення й узагальнення досвіду роботи вчителів фізичної культури з питань оздоровлення учнів заняттями фізичною культурою; вивчення тривалості захворювання дітей протягом навчальних років, починаючи з першого року народження; обстеження фізичної підготовленості та самооцінки дітьми своїх фізичних даних і порівняння їх з реальними.

Узагальнені результати дослідження стану роботи шкіл та сім'ї дали змогу встановити:

1. У Комплексній програмі фізичного виховання не передбачається оволодіння учнями молодших класів з послабленим станом здоров'я знаннями, вміннями і навичками, потрібними для самостійного проведення оздоровчих занять та реалізації всіх вимог потреби фізичного вдосконалення за місцем проживання. У ній відображається лише певне підвищення рівня фізичної підготовленості послаблених за станом здоров'я дітей у процесі навчальних занять. Педагогічний контроль обмежується епізодич - перевіркою у молодших школярів рівня розвитку основних фізичних якостей.

2. На уроках фізичної культури теоретичні відомості подаються не в повному обсязі. Недостатньо часу виділяється для спеціального розвитку у молодших учнів основних фізичних якостей, неадекватно застосовуються фізичні навантаження для їхнього розвитку, не враховується психофізіологічний стан особистості дитини. Основу четвертного та річного оцінювання успішності дітей з фізкультури складають переважно оцінки, які вони отримують за оволодіння технікою рухових умінь і навичок.

3. У навчально-виховній роботі вчителі фізичної культури неефективно використовують форми, методи і прийоми профілактики і усунення впливу негативних чинників навколишнього середовища. У навчальному процесі відсутні заходи, що сприяють залученню їх до загартування, виконання вимог раціонального харчування, режиму дня, особистої та загальної гігієни. У роботі більшості вчителів фізичної культури більш-менш задовільна увага приділяється лише організації практичної діяльності. Теоретичній підготовці та емоційному задоволенню учнів молодших класів з послабленим станом здоров'я відводиться значно менше уваги. У результаті діти мають слабкі теоретичні знання з фізичної культури, неточні та неповні відомості про здоровий спосіб життя, його значущість для зміцнення й збереження їхнього здоров'я. Дітям також бракує знань, умінь й навичок, потрібних для проведення оздоровчих занять за місцем проживання. Це є однією з основних причин пасивності учнів молодших класів з послабленим станом здоров'я щодо занять оздоровчими вправами і як наслідок — низький рівень розвитку фізичних якостей і незадовільний стан здоров'я.

Аналіз 156 уроків фізичної культури свідчить, що 75% їх недостатньо ефективні щодо формування у дітей з послабленим здоров'ям потреби

фізичного вдосконалення. За даними досліджень М. М. Безруких, М. О. Козленка, Ю. А. Копилова, В. Г. Яковлева частина вчителів фізкультури у своїй практичній діяльності не використовують форми і методи, спрямовані на залучення батьків до виховання в учнів потреби у регулярних заняттях фізичними вправами.

Із 95 опитаних учителів фізичної культури тільки 19 назвали форми і методи спільного впливу сім'ї та школи на формування в учнів потреби фізичного вдосконалення. Такий стан пояснюється і тим, що більшість вчителів не підготовлені до проведення відповідної роботи через брак у методичній літературі рекомендацій з цього питання.

Дані вивчення позакласної і позашкільної фізкультурно-оздоровчої і спортивно-масової роботи свідчать про те, що рухова активність значної частини учнів з послабленим станом здоров'я організовується щотижня лише на двох уроках фізичної культури, які компенсують лише 10% обов'язкового добового обсягу рухів. Тільки 20% дітей займаються фізичною культурою у позашкільний час, а приділяють цим заняттям п'ять-шість годин на тиждень — 15,5% учнів. Решта учнів займаються фізичними вправами стихійно, поза системою "Сім'я – школа".

Перевірка підготовленості учнів до самостійних занять фізичними вправами показала, що вони не мають відповідних знань, умінь, а також сформованих переконань щодо їх систематичного формування. Внаслідок цього багато учнів недостатньо фізично підготовлені, не справляються з навчальними нормативами.

Приведені висновки та статистичні дані вказують на необхідність корінного покращення в загальноосвітніх школах оздоровчої роботи з молодшими школярами умови формування них потреби у фізичному

вдосконаленні. В дисертації розроблено методику проведення занять з дітьми з послабленим станом здоров'я для формування цієї потреби. За основ, взято структуру уроку фізичної культури та розроблені критерії оцінювання, зокрема знання учнів про здоровий спосіб життя, уміння й навички, котрі потрібні для виконання його вимог у сім'ї та школі. Ці критерії безпосередньо контролювались, кількісно і якісно вимірювались вчителями, що забезпечувало об'єктивність у визначенні рівнів сформованості у дітей з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні.

Дані констатуючого експерименту ми враховували при розробленні методики формуючого експерименту. Передусім звернули увагу на: 1) фізичне виховання дітей у сім'ї; 2) засвоєння учнями молодших класів з послабленим здоров'ям знань та вмінь з фізичної культури; 3) стимулювання їх до систематичних занять фізичними вправами з урахуванням психофізіологічного стану організму дітей; 4) самооцінку своїх фізичних даних та порівняння їх з реальними.

Головними критеріями ефективності сформованості потреби фізичного вдосконалення були: 1) ставлення дітей до виконання вимог здорового способу життя з урахуванням його якісних параметрів: позитивне – негативне, активне – пасивне; 2) ширші знання та вміння з фізичної культури; 3) вищий рівень рухової активності дітей на уроках фізкультури в позаурочний час, з урахуванням показників фізичної підготовленості (човниковий біг, стрибки, кидання тенісного м'яча, згинання і розгинання рук у упорі).

В експериментальних класах протягом трьох років — у сім'ї, на уроках, у позашкільний час — упроваджувалася розроблена нами методика формування у дітей потреби фізичного вдосконалення. У кон -

трояльних класах ці заняття проводились за загальною методикою.

Кількісне і якісне вираження критеріїв вказувало на характер ставлення до занять фізичними вправами, виявляло рівень сформованості потреби. Так, активно-позитивне ставлення дітей до виконання вимог здорового способу життя в системі "Сім'я – школа" визначало високий рівень потреби, пасивно-позитивне і байдуже — середній рівень, пасивне і активно-негативне — низький. Умовне виділення груп з різним рівнем сформованості потреби у фізичному вдосконаленні сприяло здійсненню інтегрованого і диференційованого підходів до її формування в дітей.

Зібраний матеріал констатуючого експерименту дав змогу виділити три рівні сформованості в учнів з послабленим станом здоров'я потреби фізичного вдосконалення. Встановлено, що з 96 учнів експериментальних класів високий рівень був у 13,9 % учнів, середній – у 26,8 і низький – у 59,3% . У контрольних класах з 98 дітей високий рівень мали 13,4 % , середній – 29,1, низький – 57,5%.

У третьому розділі "Шляхи оптимізації взаємозв'язку сім'ї і школи в процесі формування у молодших школярів потреби фізичного вдосконалення відповідно до їхнього психофізіологічного стану"— процесу формування у дітей потреби фізичного вдосконалення сприяли і такі форми роботи з батьками, як конференції з питань фізичного виховання учнів, узагальнення і розповсюдження передового досвіду фізичного виховання у сім'ї, лекції і бесіди з питань пропаганди педагогічних знань серед батьків, вивчення умов проживання дітей у сім'ї.

Посилення впливу сім'ї та школи на формування у молодших учнів з послабленим здоров'ям потреби фізичного вдосконалення ми бачаємо у підвищенні творчого спрямування занять фізичною культурою з урахуванням будови тіла та психофізіологічного стану організму. Методи і прийоми цієї роботи включали:

а) з'ясування перспективи росту показників рухової підготовленості, використання прийомів з життя видатних людей;

б) розкриття ролі кожної окремо взятої вправи у розвитку певних фізичних якостей, способу її використання;

в) самооцінка дітьми виконання індивідуальних фізичних вправ та порівняння їх із загальними;

г) різні форми практичного залучення учнів до регулярних занять фізичною культурою в сім'ї та школі.

Діти запам'ятовували основні особливості фізичних вправ, вихідне положення, послідовність рухів, темп і дозування, вплив різних вправ на розвиток організму; правильно та самостійно виконували їх у шкільному режимі і в позашкільний час. Практикувалось виконання вправ уроздріб і в оберненій послідовності, що давало змогу додатково перевірити ефективність самостійних занять учнів молодших класів з послабленим станом здоров'я у школі та сім'ї, за місцем проживання. Такий прийом виконання вправ вимагав від дітей певних розумових зусиль, адже одночасно потрібно було змінювати порядок вправ у комплексі, визначати їх дозування, темп, ритм з урахуванням психофізіологічних особливостей свого організму.

У процесі дослідження перевірявся рівень засвоєння учнями основних знань з фізичної культури. Аналіз результатів показав, що вищий рівень мали діти експериментальних класів порівняно з контрольними, зокрема низький рівень відповідно 6,6 і 56,0% , середній 35,1 і 24,8% , високий 58,3 і 19,2% учнів .

Для визначення обсягу і дієвості знань з фізичної культури, якими володіють учні на початку навчального року, було проведено їхнє опитування. З'ясувалося, що учні мають різний рівень знань за обсягом і змістом відповідей. На початку експериментальної методики учням пропонувалося оцінювати свої фізичні можливості і порівнювати їх

з фактичними. Встановлено залежність між глибиною розуміння учнями значення занять фізичними вправами для людини та їхньою руховою активністю. Так, із загальної кількості учнів експериментальних класів, які показали хороші знання, 71,1% дітей активно займалися фізичною культурою на уроках, у спортивних секціях. Із дітей, які показали середні знання, активними були 21,5%. І лише 9% учнів з низьким рівнем знань брали активну участь у заняттях фізичною культурою. Це свідчить про те, що рівень сформованості у молодших школярів потреби фізичного вдосконалення зумовлений рівнем рухової активності дітей та їхніми знаннями в галузі фізичної культури.

Хід і результати формуючого експерименту показали, що основним засобом виховання у молодших учнів потреби фізичного вдосконалення є планомірна праця сім'ї та школи з практичного залучення дітей до самостійних занять фізичними вправами, а також під контролем батьків. Вони сприяють підвищенню якості уроків фізичної культури, залученню учнів до занять в домашніх умовах, за місцем проживання, в спортивних секціях та гуртках, у поліпшенні агітаційної роботи серед учнів та батьків.

Режим для молодших учнів з послабленим станом здоров'я передбачав обов'язкове виконання фізичних вправ удома під контролем батьків і в школі під контролем учителів. Це й ранкова гігієнічна гімнастика, процедури загартування, прогулянки, фізкультурні хвилинки, рухливі і спортивні ігри на перервах, заняття у групах загальної підготовки. Ситуації, які стимулювали учнів до занять фізичною культурою в позаурочний час, організовували завдяки спеціальним домашнім завданням, розрахованим на щоденне виконання фізичних вправ. Цей прийом мав значний вплив на формування потреби фізичного вдосконалення. Перевірка виконання завдань у сім'ї та на уроках включала не тільки спостереження за якістю виконання фізичних вправ, а й за правильним розподілом часу на різні види діяльності протягом доби.

Вчитель пояснював та демонстрував вправи на уроці фізичного виховання, діти, повторюючи їх, вивчали і виконували дане. В домашніх умовах виконання вправ контролювали батьки, завчасно ознайомлені з ними завдяки вчителю. На стимулювання щоденних занять фізичною культурою вплинуло і відчуття особистої відповідальності за певну ділянку роботи – підготовку до “Веселих стартів” у команді, класі.

Батьки постійно стежили за дітьми, а також брали участь в організації і проведенні різних фізкультурних заходів у школі, сім’ї, за місцем проживання, разом з дітьми виконували ранкову гімнастику, здійснювали прогулянки на свіжому повітрі, каталися на велосипеді, а взимку — на лижах, ковзанах.

Щоб мати середньодобові об’єктивні дані про зміни щодо своєї рухової підготовленості та самопочуття (стрибки зі скакалкою, підтягування на перекладині, згинання та розгинання рук в упорі, тиск до сну, почуття після сну тощо), діти разом з батьками заповнювали в домашніх умовах “Паспорт здоров’я”.

Ефективність методики перевірялась об’єктивним визначенням рухової активності і поглибленням знань дітей з питань фізичної культури.

Аналіз отриманих даних рухової підготовленості учнів молодших класів з послабленим станом здоров’я за три роки навчання за експериментальною методикою (човниковий біг, стрибки у довжину з місця, кидання та ловлення тенісного м’яча на відстані 1 м за 30 с, сидіти із положення лежачи, згинання та розгинання рук в упорі) показав, що в експериментальних класах математично підтверджено (опрацьовано на комп’ютері) прирости цих показників ($P < 0,01$). Поліпшення рухової підготовленості дітей експериментальних класів сприяло отриманню вищих результатів порівняно з контрольними.

На уроках фізкультури реєструвалися три рівні рухової активності (дітей поділили з огляду на їхню хворобу; заняття проводили

за коловим методом): високий (завдання виконувалось чітко і старанно з виявленням самостійності та ініціативи) – 67,7 % учнів експериментальних і 21,4 % контрольних класів; середній (завдання виконувалось активно, але без особистої ініціативи) – відповідно 24 і 38,8 % учнів; низький (учні були пасивними, безініціативними щодо виконання фізичних вправ та завдання вчителя) – відповідно 8,3 і 39,8 % учнів.

Успішність формуючого експерименту визначалась за вказаними раніше критеріями ефективності сформованості потреби фізичного вдосконалення.

Рівень високої сформованості потреби у фізичному вдосконаленні передбачав активно-позитивне ставлення до такого вдосконалення, хороший зміст фізичних вправ, адекватну рухову активність в процесі занять. Середній рівень — в основному позитивне ставлення до потреби фізичного вдосконалення, задовільні змісту фізичних вправ, певною мірою адекватна рухова активність. Низький рівень — негативне або пасивне ставлення до потреби фізичного вдосконалення, слабкі знання змісту фізичних вправ, недостатня рухова активність.

**Розподіл дітей за рівнями сформованості потреби
фізичного вдосконалення, %**

Класи	Кількість учнів, чол.	Рівні до експерименту			Рівні після експерименту		
		Низький	Середній	Високий	Низький	Середній	Високий
Експериментальний	96	59,3	26,8	13,9	7,7	28,1	64,2
Контрольний	98	57,5	29,1	13,4	50,4	29,3	20,3

Високий рівень сформованості потреби фізичного вдосконалення в учнів експериментальних класів зріс наприкінці дослідження з 13,9 до 64,2 %, у контрольних з 13,4 до 0,3 %. Протягом формуючого

експерименту помітно зменшилась кількість дітей з низьким рівнем потреби фізичного вдосконалення (з 59,3 до 7,7 % в експериментальних і з 57,5 до 50,4 % у контрольних класах). Запропонована експериментальна методика передбачала використання таких спеціальних стимулів, як записи в щоденник, ведення карток, підрахунок показників фізичного розвитку та рухової підготовки, похвала і подяка вчителя фізкультури, класовода, батьків, перспективна оцінка, не відчуження учнем своєї неповноцінності при виконанні вправ разом з однокласниками, колективне визнання успіхів і досягнень кожного. А розроблені нами шляхи взаємодії сім'ї та школи ефективно сприяють формуванню у дітей з послабленим станом здоров'я потреби фізичного вдосконалення.

Узагальнивши результати теоретичного і експериментального дослідження, доходимо висновків:

1. Формування у дітей потреби фізичного вдосконалення неможливе без тісної взаємодії системи "Сім'я – школа", яка включає засвоєння батьками методів та прийомів фізичного виховання учнів в сім'ї, обмін досвідом цієї роботи, лекції, бесіди та індивідуальні бесіди з питань фізичного виховання школярів.

2. Взаємодія сім'ї і школи сприяє поетапному проведенню навчально-виховної роботи відповідно до стадій формування у них потреби здорового способу життя за схемою : потреба – установка – мотив–бажання – намір – знання – вміння й навички виконання усіх видів оздоровчої діяльності – переконання – інтерес – звичка – наполегливість – самостійність.

Виховний результат досягається лише тоді коли: а) мотивація здійснюється шляхом розкриття змісту і значущості здорового способу життя та застосування різних видів стимулювання, спрямованих на залучення учнів до фізичного вдосконалення; б) підбираються з огляду на стан організму дитини спеціальні засоби, методи й прийоми,

які дають змогу здійснити диференційований підхід у справі формування потреби фізичного вдосконалення з урахуванням вікових, індивідуальних особливостей послаблених дітей та їхнього ставлення до оздоровчих занять.

3. Процес формування потреби фізичного вдосконалення складається з етапів:

- а) виникнення інтересу до занять фізичною культурою;
- б) поява бажання постійно займатися фізкультурою;
- в) відчуття внутрішньої потреби до занять фізкультурою;

Кожному етапові відповідають характерні методи і прийоми роботи сім'ї і школи з формування потреби фізичного вдосконалення. На етапі посилення інтересу і його розвитку головними чинниками є: позитивний приклад, постановка перспективи, роз'яснення необхідності оволодіння теоретичними основами фізичної культури. Другий етап включає поглиблення уваги до показу і роз'яснення вправ, бажання займатися фізичною культурою, досягнення фізичної підготовленості і бути на одному рівні зі своїми ровесниками, практичні тренування; на третьому етапі значна роль відводиться ситуаціям, які стимулюють заняття фізичною культурою: похвала, позитивна оцінка, участь у змаганнях і т.д.

4. Важливою умовою формування потреби фізичного вдосконалення є оптимальний режим занять, систематичність, поступовість у нарощуванні складності вправ, враховування психофізіологічного стану дитини.

Такий режим забезпечують щоденна ранкова гімнастика, загартувальні процедури, прогулянки, заняття різними видами фізичної культури у школі, сім'ї і за місцем проживання, систематичне виконання домашніх завдань з фізичної культури, організація активного рухового відпочинку у вихідні дні та канікулярний час разом з батьками.

5. Підвищенню ефективності формування у дітей з послабленим станом здоров'я потреби у фізичному вдосконаленні сприяє демократичний стиль керівництва фізкультурно-оздоровчою діяльністю. Ефективність його впливу на учнів значно підвищується завдяки створенню в учнівському колективі атмосфери високої взаємимоголивості. Створенню такої атмосфери сприяє формування навчальних груп за принципом особистих симпатій.

6. Виявлення й аналіз одержаних результатів показали, що в абсолютної більшості учнів експериментальних класів було сформовано високий рівень потреби у фізичному вдосконаленні, зумовлений активно-позитивним ставленням до виконання вимог. Це дало змогу підвищити рівень своєї загартованості, нормалізувати масу тіла, уникнути багатьох захворювань, пов'язаних з недотриманням вимог здорового способу життя. У результаті кількість пропущених навчальних днів через захворювання, особливо простудного характеру, у дітей експериментальних класів значно зменшилась порівняно з попередніми роками. У контрольних же класах рівень здоров'я дітей, навпаки, погіршився порівняно з їхнім станом у період навчання. Показники фізичної підготовки цих дітей дещо покращилися, але не суттєво. Внаслідок цього міжгрупові відмінності між учнями контрольних і експериментальних класів через три роки навчання характеризувалися значними величинами з усіх нормативів фізичної підготовки. Перевага у підготовленості учнів експериментальних класів пояснюється вищою ефективністю запропонованої системи організації та проведення оздоровчої діяльності порівняно з загальноприйнятою у загальноосвітніх школах.

7. Проведене дослідження не претендує на вичерпне вивчення всіх аспектів поставленої проблеми. Воно націлює на необхідність спеціального розроблення питань з формування в учнів молодших

класів з послабленим станом здоров'я всіх інших складових потреби фізичного вдосконалення та способів їх виявлення, визначення засобів і методів формування цієї потреби, розроблення системи діагностики рівнів сформованості у дітей потреби до самостійних оздоровчих занять.

Основні результати дисертаційного дослідження викладені у таких публікаціях автора:

1. Організація занять з фізичного виховання учнів початкових класів з послабленим станом здоров'я // Методичні рекомендації для студентів, викладачів фізичного виховання, вчителів початкових класів та вихователів старших груп дитячих садочків. — Переяслав-Хмельницький, 1995. — С. 28.

2. Вплив навколишнього середовища на фізичний розвиток особистості // Проблеми розвитку психолого-педагогічної науки у науково-технічній творчості молоді. — Переяслав-Хмельницький, 1992. — Ч. 11. — С. 242-243. (У співавторстві).

3. Підготовка майбутнього вчителя фізичної культури // Розвиток психолого-педагогічної науки в науково-технічній творчості молоді. — Київ, 1993. — С. 230-231.

4. Міра оволодіння вчителем фізичної культури в початкових класах фізичними вправами на зміцнення здоров'я особливих дітей в системі "Сім'я – школа" // Концепція підготовки спеціалістів фізичної культури в Україні. — Луцьк, 1994. — С. 164-166.

5. Значення системи "Сім'я – школа" у формуванні здоров'я ослаблених дітей // Екологія і освіта : проблеми теорії і практики. — Умань, 1994. — С. 124-125.

6. Рухова активність як складова фізичного вдосконалення дітей з послабленим станом здоров'я // Педагогіка і психологія. — Київ, 1995. — № 4. — С. 120-124.

Lesik W.W. The Education of striving for a Sound Way of Living in Senior Feeble Pupils.

The dissertation is submitted for the degree of a Candidate of Pedagogical Sciences in the speciality of the Theory and History of Pedagogics, Academy of Pedagogical Sciences, Kiev, Ukraine, 1996.

This dissertation and six scientific reports contain theoretical propositions of striving for a healthy way of living of feeble junior pupils of secondary school, the health improving lessons and also the results of the experiments. It was proved that striving for a healthy way of living reveals itself as a steady inner incentive which is formed as a result of the integration of beliefs, interests, insistence, habits. These specific formations appear in feeble junior pupils both at the physical and activity levels. The formed striving manifests itself as a strong stimulative power which causes in feeble junior pupils actions to satisfy their needs to be sound.

The scientific work contains the results of inculcation of the recommendations at the secondary schools in Ukraine.

Лесик В.В. Формирование у детей с ослабленным состоянием здоровья потребности физического совершенствования в системе "Семья – школа".

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Украинский государственный педагогический университет, Киев, 1996.

Защищается диссертация, шесть научных работ, которые содержат теоретические положения по формированию у детей с ослабленным состоянием здоровья потребности физического совершенствования в процессе оздоровительных занятий, а также результаты экспериментального исследования. Установлено, что стремление к здоровому образу жизни проявляется как стойкое внутреннее побуждение, которое формируется в результате интеграции специфических образований /убеждения, интересы, привычки/, возникающих у младших школьников как на психологическом, так и на деятельностном уровнях. В сформированном стремлении отражается большая интегрированная побудительная сила, которая вызывает у детей активные действия по удовлетворению потребности быть здоровым. Осуществлено внедрение предложенных в работе рекомендаций, приведены данные об их эффективности в общеобразовательных школах Украины.

Ключові слова:

фізичне вдосконалення послаблених дітей, потреба у фізичному вдосконаленні, здоровий спосіб життя, формування внутрішньої потреби, фізична підготовка, оздоровчі заняття.